

Dr Vesna Matić*

PREDUZETNI DUH UMERENOG RADIKALA - DR MIHAILO VUJIĆ (1853 - 1913)

Državni poslenik, šest puta ministar finansija, profesor i političar, doktor ekonomskih nauka ceo svoj život posvetio je realizaciji ideje o finansijski stabilnoj i ekonomski nezavisnoj Srbiji.

Ostao je zapamćen po tome što je kao ministar finansija preuzeo u državno vlasništvo monopole na proizvodnju duvana i soli i eksploataciju železnica, koji su do tada bili pod kontrolom stranih društava.

* Specijalista za poslove sa pravnim licima u zemlji Udruženja banaka Srbije

Mihailo Vujić, doktor filosofije i ekonomije, "katedar socijalista", a kasnije umereni, reformski nastrojeni radikal, jedan je od velikana ekonomske istorije Srbije. Reformator sa avangardnim pogledom na privredni razvoj Srbije u drugoj polovini XIX veka, ovaj državni poslenik, profesor i političar, predano je radio na realizaciji svoje ideje vodilje - finansijski stabilne i ekonomski nezavisne Srbije.

Socijalističke ideje i umereni radikalizam

Mihailo Vujić rođen je 1853. godine u uglednoj porodici u Irigu, u Sremu. Odrastao uz oca, visoko obrazovanog čoveka, profesora bogoslovije i lingvistike, sledio je njegov primer. Završio je filosofiju na Velikoj školi u Beogradu, a zatim studirao filosofiju i ekonomiju u Nemačkoj. Doktorirao je u Lajpcigu 1879. godine.

Sjajno obrazovanje, bila je referenca koja ga je svrstavala među najstručnije ekonomiste toga doba u Srbiji. Osim filosofije i ekonomije, bio je i veliki poznavalac istorije, pa je odmah po završetku studija, 1879. godine, do 1887. godine predavao ekonomiju na Velikoj školi u Beogradu, kao treći veliki profesor, posle dr Koste Cukića i grofa Čedomilja Mijatovića.

Vrlo rano, kao student, postaje pobornik reformskih, socijalističkih ideja i dobar poznavalac ideja Svetozara Markovića, ali i dela tvorca radničke internacionale, Marksa, Engelsa i Kauckog.

Duh radikalizma, u smislu borbe za nacionalne interese i integritet Srbije, kao i njenu ekonomsku nezavisnost, brzo je potisnuo socijalističke ideje. Po povratku sa studija, 1881. godine, sa istomišljenicima osniva Narodnu radikalnu stranku. Ceo život predano je sprovodio njen program. Vremenom, to je činio sa umerenijom dozom radikalizma. Na ovu promenu u načinu njegovog delovanja sigurno je imala uticaja širina njegovog obrazovanja.

Ovaj "dvorski radikalizam" nije naišao na odobravanje nekih članova stranke, pa je

dr Mihailo Vujić

dr Mihailo Vujić, došao u sukob sa svojim partijskim drugovima (Taušinovićem i Pašićem¹), koji su ga svrstavali u meko krilo radikala.

Ideje vodilje u vrtlogu politike i borbe za privrednu i finansijsku stabilnost Srbije

Svoju političku karijeru dr Mihailo Vujić počeo je kao ministar finansija u liberalno-radikalnoj vladi Jovana Ristića 1887. godine. Krajem iste godine prelazi u vladu radikala Save Grujića, koja je raspuštena nakon nekoliko meseci.

Bez obzira, što su se mandatar za sastav srpskih vlada od tog momenta, u narednih deset godina često menjali, on je u svakoj od njih bio ministar finansija. Dakle, bio je postavljen na ovu funkciju još pet puta do 1897. godine.

Mandate ministra finansija maksimalno je koristio za realizaciju ideje o finansijski stabilnoj i ekonomski nezavisnoj Srbiji. Iako ga je krasila blagost visoko obrazovanog čoveka, koji se prethodno bavio profesurom, dr Mihailo Vujić, vrlo energično je radio na stabilizaciji finansijskog i privrednog sistema, i najbolje

¹ Taušinović je bio ministar privrede u isto vreme kada je Vujić bio ministar finansija. Za Pašića, Vujić je bio glavni protivkandidat za vođstvo u stranci.

rezultate na tom planu zabeležio u prvim godinama svoje ministarske karijere.

Godinu dana pre prvog ministarskog mandata, 1886., dr Mihailo Vujić objavljuje studiju "Teorija i prakcija novčanih tokova" u kojoj detaljno analizira način funkcionisanja centralnih emisionih ustanova toga doba u svetu, ali i oštro kritikuje rad Privilegovana narodne banke Srbije². Predmet kritike bile su kreditna i emisiona funkcija ove, tada još veoma mlade, finansijske institucije.

Orijentaciju Privilegovane narodne banke Srbije na kreditiranje isključivo velikih, spoljno trgovinskih poslova, uglavnom uvoza industrijskih proizvoda, koji su Srbiji nedostajali zbog nerazvijenosti ove privredne grane, smatrao je potpuno pogrešnom. Ukazivao je da ovakva kreditna politika podstiče ne samo spoljnotrgovinski, već i platnobilansni deficit, a generiše i dalji proces zaduživanja Srbije, koja već u tom trenutku ima spoljni dug od 250 miliona dinara.

Po njegovoj oceni, Srbiji su u tom momentu bile potrebne "okružne i sreske seljačke banke", koje bi davale pozajmice seljacima, a na drugoj strani, uživale državnu pomoć, po uzoru na model koji je u to vreme Rusija pokušavala da primeni.

Kada je reč o emisionoj delatnosti Privilegovane narodne banke Srbije, ona je

takođe bila predmet oštrog kritičkog osvrta dr Mihaila Vujića u ovoj studiji. Po njegovoj oceni, za 18 godina kovanja srpskog novca, iskovano je previše "raznih sorti novca" (u bakru, srebru i zlatu), a velika količina sitnine u opticaju, sužavala je mogućnost emisije banknota.

Iako iz ovih kritičkih stavova Mihaila Vujića provejavaju i njegova politička uverenja o osloncu na srpsko seljaštvo i rusko svesavezništvo, oni su pre svega rezultat vrlo pragmatičnih i stručnih razmišljanja Mihaila

Vujića, doktora ekonomskih nauka, o ključnim pravcima potrebnih reformi u Srbiji, koje je sa velikom energijom i počeo da sprovodi već u prvom ministarskom mandatu. Reč je o:

- s t a b i l i z a c i j i finansijskog sistema, u smislu smanjenja spolnog duga Srbije, konsolidacije budžeta i opšte finansijske stabilnosti, i
- uvođenju državnog intervencionizma u privredi, koji bi Srbiju, po njegovom mišljenju, vodio ne samo u pravcu industrijskog razvoja i

socijalne pravde, već bi smanjio privrednu zavisnost od Austro-Ugarske i omogućio ukidanje monopola koji je strani kapital imao u Srbiji u određenim privrednim granama.

Saniranje budžetskog deficita i sređivanje državnih finansija

Već u prvom ministarskom mandatu, dr Mihailo Vujić, počeo je vrlo ambiciozno da sređuje državne finansije. Mere koje je planirao da preduzme na planu konsolidacije državnog budžeta, bile su u funkciji:

- smanjenja rashoda državnog budžeta, po osnovu eliminacije dela spolnog duga koji se odnosio na "leteći dug" ili kratkoročne pozajmice,
- povećanja prihoda u budžetu, kroz

² Privilegovana narodna banka Srbije, osnovana je 1883. godine, a počela sa radom jula 1884. godine. U početku se bavila kreditnim i emisionim poslovima.

preuzimanje monopola od stranog kapitala u određenim privrednim delatnostima, pomoću državnog intervencionizma i

- konverzije svih spoljnih dugova Srbije.

U trenutku kada je dr Mihailo Vujić preuzeo prvi ministarski mandat, 1887. godine, Srbija je već bila prezadužena. Ukupan spoljni dug od 250 miliona dinara, značio je godišnju obavezu Srbije prema stranim poveriocima od 12,5 miliona dinara u zlatu, što je predstavljalo trećinu budžeta. Plan dr Vujića bio je da se pre svega oslobodi 20 miliona dinara "letećeg duga", kratkoročnih pozajmica koje je država Srbija stalno obnavljala, zbog permanentno prisutnog budžetskog deficita.

Ovaj plan uspešno je realizovao, obzirom da je srpski Parlament kajem 1887. godine ratifikovao njegov predlog da se uzme novi dugoročni kredit. Ugovor je zaključen sa Pariskim Kontoarom, Berlinskim Trgovačkim društvom i Lenderbankom iz Beča. Ovaj zajam, poznat pod nazivom "Obrtna renta", jer se za njegovu otplatu garantovalo porezom na obrt, iznosio je 21 milion dinara, od čega je 4 miliona dinara odmah stavljeno na raspolaganje Vladi Srbije. Ostalih 17 miliona dinara upotrebljeno je za sukcesivno izmirivanje kratkoročnih finansijskih obaveza države Srbije prema stranim poveriocima, prodajom obveznica po najnižem kursu od 66,66%.

Dr Mihailo Vujić ipak je ostao zapamćen po tome što je kao ministar finansija preuzeo u državno vlasništvo monopole na proizvodnju duvana i soli i eksploataciju železnica, koji su do tada bili pod kontrolom stranih društava. Ideju o državnom intervencionizmu, opsesivno i uspešno je sproveo, već u prvim godinama po postavljenju za ministra finansija u Srbiji. Godine 1887. preuzeo je monopol nad proizvodnjom duvana od stranog društva koje su formirale banke poverioci Srbije. Povod je bio navodno gubitak u poslovanju Društva, koje je potom tražilo naknadu iz budžeta. Koristeći određene klauzule iz Ugovora o zakupu, Mihailo Vujić je uspeo da se nagodi sa

Društvom i raskine ovaj Ugovor.

Već naredne, 1888. godine, kada su radikali formirali vladu, i opet Vujića postavila za ministra finansija, on je sa ostalim članovima pokrenuo inicijativu za nacionalizaciju eksploatacije železnica, koje su u potpunosti bile pod kontrolom stranog kapitala. Povod je bio bankrot pariskog Kontoara, pa su Ukazom od 20. maja 1889. godine, Vujić kao ministar finansija i tadašnji ministar građevina, preuzeli srpske železnice od stranaca.

Sledeći korak u smislu državnog intervencionizma, Vujić je učinio već u novembru 1888. godine, kada je preuzeo od stranog društva monopol nad eksploatacijom soli. Vrlo lako je dokazao Ministarskom savetu opravdanost ovakve odluke. Ukaz o raskidu Ugovora o zakupu soli, imao je utemeljenje u nekoliko segmenata:

- Anglo-austrijska banka je za minimalnu naknadu od pola miliona dinara uzimala so, jednu od najkurentnijih roba,
- bilo je puno primedbi na kvalitet soli koju je Društvo isporučivalo (mešanje sa zemljom, isporuke soli najnižeg kvaliteta), malverzacije sa cenom po kojoj je so prodavana, obzirom da je bila dva puta viša od ugovorene, neažurne poslovne knjige i drugo.

Razlozi za povratak kontrole nad eksploatacijom železnica i proizvodnjom duvana i soli, osim što su bili patriotski, imali su i realno finansijsko pokriće. Prihodi u budžetu značajno su povećani nakon preuzimanja

monopola, pa je deficit sa 8 miliona dinara smanjen na 4 miliona, 1890. godine. Osim dobrih finansijskih rezultata na konsolidaciji budžeta, savremenici su Vujiću priznali još jedan zavidan rezultat, koji je po njihovoj oceni, takođe doprineo oporavku državnog budžeta, a to je činjenica da je uveo “apsolutnu javnost” u finansijski život Srbije.

Osim ideje o državnom intevencionizmu i preuzimanju monopola, koju je uspešno realizovao, dr Vujić je stalno ukazivao na strukturne neravnoteže u srpskoj privredi, koje se negativno odražavaju na društveni proizvod i državni budžet. U delu “ Naša ekonomska politika “ (1883. godina), on:

- kritikuje Trgovinski ugovor sa Austro-Ugarskom i govori o potrebi da se domaće tržište zaštiti od konkurencije sa severa,
- piše o potrebi da se poveća potrošnja domaćih proizvoda (zanatske i industrijske robe) i u tom smislu, zalaže se formiranje potrošačkih zadruga, ali i
- govori o potrebi da se sirovine prerađuju u zemlji, obzirom da su u tom periodu, u strukturi srpskog izvoza one učestvovala sa 83%, dok su uvožena industrijska potrošna dobra.

I pored toga, u vreme Dokićeve radikalne vlade, kao ministar finansija, doktor Vujić obnavlja Trgovinski ugovor sa Austro-Ugarskom 1892. godine jer ceni da takva odluka donosi neke bitne pogodnosti za Srbiju, kao što su:

- podizanje maksimuma opšte carinske stope,

sa proseka od 20% na 21, 75%,

- odobrenje Srbiji da pored monopola na so, duvan, barut i eksplozivne materije, uvede monopole i na petrolej, cigaret papir, šibice, alkohol od škrobnih materija i melasu.

Vujić je izračunao da će novi monopoli ojačati prihodnu stranu budžeta za novih 2 miliona dinara godišnje, a carine za još 3 miliona dinara.

U periodu od 1888. do 1898. godine, dok je Vujić bio ministar finansija, odnos izvoza i uvoza se popravio, jer je prosečni izvoz bio veći za 10 miliona dinara od uvoza, ali i struktura izvoza, u kojoj je došlo do izjednačenja učešća stočarskih i ratarskih proizvoda.

Ipak, najveći deo domaće akumulacije odlazio je na servisiranje spoljnih dugova, obzirom da su prosečni anuiteti u ovom desetogodišnjem periodu iznosili 18 miliona dinara godišnje. Ovakav trend

pretio je bankrotom države Srbije, pa je Vujić pokušao da realizuje svoju staru ideju o konverziji dugova (da se deo starih dugova “unificira i konvertira”).

Godine 1890, u Berlinu zaključuje preliminarne Ugovor o konverziji 9 državnih zajmova u iznosu od 289 miliona dinara, sa kursom od 83%, nominalnom kamatnom stopom od 4% godišnje i rokom otplate od 75 godina. Iako su se državne hartije u tom trenutku dobro kotirale na berzi, ovaj pokušaj konverzije dugova nije uspeo, kao i ponovljeni, tri godine kasnije.

Predstavnik Berlinskog trgovačkog društva objasnio je ovakvu odluku kralju Aleksandru, lošim finansijskim stanjem u Srbiji.

Konverzija dugova države Srbije prema inostranstvu realizovana je tek 1895. godine Karlbadskim aranžmanom.

Ostale aktivnosti

Godina 1901. za dr Vujića bila je vrlo turbulentna. Izabran je za člana Srpske kraljevske akademije i postavljen na mesto ministra inostranih poslova u vladi Alekse

Jovanovića. Nešto kasnije, iste godine, kao član "svadbenog ministarstva" kralja Aleksandra i Drage Mašin postaje mandatar za sastav Vlade, koju, pod pritiskom kralja Aleksandra, formira od radikala i naprednjaka. Bio je to početak velikih ustupaka, koje je dr Vujić u ime tek rehabilitovanih radikala, zbog Ivandanjskog atentata na kralja Milana, morao da prihvati.

Kralj Aleksandar iste godine donosi Ustav, kojim su Narodnoj skupštini bila oduzeta brojna ovlašćenja, i preneti na Senat. Ovakav politički obrt, iako potpuno suprotan načelima radikala, dr Vujić, već ozbiljno ugroženog zdravlja, podnosi stoički.

Ipak, ova vlada "Fuzije", kako su je zvali, uspela je da oslobodi Srbiju "letećeg državnog duga". Godine 1902. Skupština je ratifikovala francuski zajam od 60 miliona dinara. Problem je bio u realizaciji ovog zajma, obzirom da je država Srbija morala odmah da preda obveznice u ukupnom iznosu bankama poveriocima, a one su prihvatile da ih realizuju u roku od 10 do 16 meseci.

Kralj Aleksandar raspustio je vladu dr Vujića 1902. godine, pod obrazloženjem da mu nije obezbedila prijem kod Ruskog cara u Petrogradu. Tako su dugogodišnje zasluge dr Vujića za rešavanje problema državnih dugova Srbije, u potpunosti pripale Lazi Pačuu, legendi srpskih finansija, koji je na mesto resornog ministra došao posle majskog prevrata 1903. godine.

Ovakvom razvoju događaja doprineli su i stariji radikali na čelu sa Pašićem, koji su procenili da su nakon majskog prevrata 1903. godine, političke pozicije dr Vujića za najviša mesta u vlasti vrlo dobre. Zbog toga je odlučeno da dr Vujić bude državni poslenik u Beču (1903), Berlinu (1906) i Rimu (1909). Iako više nije bio neposredno u struci, za dr Vujića ove godine su bile veoma dinamične i pune neočekivanih obrta. Obeležili su ih problemi države Srbije na obnavljanju Trgovinskog ugovora sa Austro-Ugarskom, ali i njegova

razilaženja u stavovima sa Pašićem, koja su završila potpunim razlazom, 1906. godine.

Umoran i iscrpljen od bavljenja politikom, tereta rešavanja brojnih ekonomskih problema i sudara sa neistomišljenicima na profesionalnom i političkom planu, ovaj veoma obrazovan, angažovan i uspešan čovek, rado se sećao svoje profesure, koja ga je, po sopstvenom kazivanju, mnogo više ispunjavala nego "sve one potonje godine javnog političkog rada".

Kralj Aleksandar Obrenović - portret, 1900.
Vlaho Bukovac, Narodni muzej Beograd

Bogato teorijsko znanje, praktično iskustvo i informisanost, dr Vujić krunisao je svojim najznačajnijim autorskim delom, "Načela narodne ekonomije" (1895-1898)³. Ova obimna zbirka predavanja od preko hiljadu strana, dokument je širine i obrazovanja dr Vujića, ali i zapis jednog vremena u kome je preduzetni duh ovog čoveka, utemeljen na visokom obrazovanju, bio od neprocenjive važnosti za Srbiju u drugoj polovini 19 veka.

³ "Načela narodne ekonomije" sistematizovana su u tri toma:

- Osnovna prethodna pitanja i istorijski razvitak nauke o narodnoj privredi (1895.)
- Ekonomska teorija (1896) i
- Ekonomska politika (1898)